

TARİHİ SİNOP KALESİ CEZAEVİ

From a geographical point of view;
The Historical Castle-Prison of Sinop

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ*

ÖZET

Eski çağlardan beri deniz ve ticaret kenti olarak bilinen Sinop Anadolu'nun en eski şehirlerinden biridir. Tunç çağından günümüze dek çeşitli uygarlıkların bulunduğu Sinop'u yüzyıllardır bu kadar vazgeçilmez kılan şey sahip olduğu coğrafi konumudur. Sinop şehri anakara ile Boztepe yarımadasının birleştiği kıstak (yükselmiş tombolo) üzerinde kurulmuş ve tarih boyunca güçlü kalesi ve doğal limanı ile dikkat çekmiştir.

Sinop'ta Karadeniz'e hâkim olmak isteyen bütün uygarlıkların izlerini bulmak mümkündür. Şehir sırasıyla Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Selçuklular döneminde şehre büyük önem verilmiş, bu dönemde Sinop Kalesi güçlendirilerek bir bölümü dönemin en önemli tersanelerinden biri haline getirilmiştir.

Osmanlılar döneminde de varlığını sürdüren tersane, 1887'den itibaren hapisane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sinop hapishanesi coğrafi konumu ve yüksek duvarlarla çevrili bir kaleden meydana gelmesi nedeniyle buradan kaçmanın imkânsızlığı yüzünden mahkûmların korkulu rüyası olmuş, Sinop şehri de hapishanesi ile anılmaya başlamıştır. 1997'de mahkûmlar yeni cezaevine taşınmış, Tarihi Sinop hapishanesi günümüzde müze olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi coğrafi bakış açısıyla ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Sinop, Sinop Kalesi, Sinop Cezaevi

* OMÜ, Fen-Edebiyat Fak., Coğrafya Bölümü, Samsun. cyilmaz@omu.edu.tr

ABSTRACT

Sinop is one of the important trade and harbor city is located at the northeast point of Anatolia from the Ancient ages until today. What has made important Sinop, which has served as the meeting point of various civilizations, since the Ancient Ages until today, so inevitable for centuries, is doubtlessly its geographical position. It lies on an isthmus linking the Boztepe peninsula to the mainland. Sinop has the only safe natural harbor with its land approaches barred by a huge citadel and its sea side defended by a strong wall on the north coast of Asia Minor.

It is possible to find traces a lot of civilizations in Sinop. The city entered into domination of Romans, Byzantines, Seljukids and Ottomans. Seljukids has given important port and the largest ships of its time have been constructed in the shipyards of Sinop. The Sinop Castle was the largest shipyard of the Black Sea Ottoman Period, too.

The "Historical Sinop Prison" was built in the Inner Castle by Governor Veysel Pasha in 1887. The prison, which is surrounded by high walls, has made impossible fort prisoners to escape. The building was handed over to the Ministry of Culture, to be used for cultural purposes (1999).

The aim of this study to give general information about The Historical Castle-Prison of Sinop from geographical point of view.

Key words: *Geography, Sinop, Sinop Castle, Sinop Prison*

GİRİŞ

Yeryüzünde birçok kent sadece kendine ait olan bazı özellikleri ile dikkat çekerler. Bunlardan çok azı hapisanesi ile tanınmıştır ve Sinop dünyada hapisanesi ile tanınan şehirler içinde ön sıralarda gelir. İlgi çekici olan ise, büyük bir cezaevine sahip olan bu şehrin insanların, sahip oldukları hapisaneye nadiren yolu düşmüş masum ve suçsuz kişilerden oluşmasıdır. Örneğin 1950 yılında Sinop kent merkezinin nüfusu, cezaevindeki yaklaşık 500 mahkûm ile birlikte 5.780 kişidir. Nüfusunun yaklaşık % 10'unu azıllı mahkûmların oluşturduğu dünyada kaç tane sessiz, kendi halinde ve huzur dolu bir şehir vardır?

Bu araştırmada Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi (daha çok bilinen adıyla *Sinop Hapishanesi*) coğrafi bakış açısı ile ele alınmıştır. Çalışmada esas olarak Sinop şehrinin kuruluş yeri özellikleri ve bunun cezaevi ile ilişkisi, Sinop Kalesi'nin zamanla nasıl cezaevine dönüştüğü, cezaevinin suçlular üzerindeki ürkütücü psikolojik etkisinin kaynakları ve bunların cezaevinde yatan ünlülerin kalemine yansıyan bazı özellikleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmada kendi tespit ve gözlemlerimiz dışında kalan bilgiler için; Sinop şehrinin kuruluş yeri ile ilgili olarak İnandık (1955) ve Akkan'dan (1975); Sinop ve Sinop Kalesi'nin tarihsel geçmişi ile ilgili olarak Darkot (1967), Ünal (1999) ve Güler'den (1992); Sinop Hapishanesi'nin mimari özellikleri için Kuru'dan (2004); cezaevinin Türk tarihi ve edebiyatındaki yeri için de Ersoy'un (1997) çalışmasından yararlanılmıştır.

1. SİNOP ŞEHİRİ

1.1. Kuruluş yeri

Sinop şehri, Türkiye'nin kuzeyinde, Sinop Yarımadası'nın doğusunda Boztepe Yarımadası ile ana karanın kesiştiği, en dar yeri 300 m genişlikte olan 1,5 km uzunluğundaki, denizden 15-20 m yükseklikteki tombolo (berzah) üzerine kurulmuştur (Akkan 1975:62). Çevrede bulunan zengin arkeolojik kalıntılar buranın, Karadeniz'in en mahfuz (korunaklı ve güvenli) doğal limanı olması nedeniyle, tarihin çok eski zamanlarından beri iskâna açık olduğunu göstermektedir (*Şekil 1*).

Boztepe Yarımadası'nın güneyinde yer alan ve hâkim kuzey rüzgârlarına kapalı olan iç liman çoğunlukla sakin olması nedeniyle "*Ak Deniz*" adıyla anılmıştır. Tarih boyunca işlek bir liman olan ve 19. Yüzyıl'a kadar ayakta kalan tersanecilik faaliyeti de bu kesimde gerçekleşmiştir. Ayrıca Sinop sahip olduğu bu doğal liman özelliği ile tarihi devirlerin başlangıcından 19. Yüzyıl sonlarına kadar süren, Anadolu'nun iç kısımlarından Karadeniz'e ulaşan kervan yolları için de önemli bir ticaret üssü vazifesi görmüştür.

1.2. Tarihsel geçmiş

Yapılan kazı ve araştırma sonuçlarına göre yörenin iskân tarihi günümüzden yaklaşık 5000 yıl öncesine, Kalkolitik çağa kadar uzanmaktadır. Sinop şehri ise ilk olarak M.Ö. 7. Yüzyıl ortalarında Milet kolonisi olarak kurulmuş, Antik Çağda Karadeniz'in en önemli kentlerinden biri olmuştur. M.Ö.30-M.S. 395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'na, bu tarihten sonra da Bizans hâkimiyetine geçmiş, 1214'te Anadolu

Selçuklu Sultanı I.İzzettin Keykavus tarafından Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir. 1261-1461 tarihleri arasında sırasıyla Pervaneoğulları, Candaroğulları ve İsfendiyoğulları beylikleri elinde kalan şehir daha sonra, 1461’de Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Antik çağdan beri yoğun bir ticari ve kültürel faaliyete sahip olan Sinop, bu niteliğini Doğu Roma İmparatorluğu, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Candaroğulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu yönetimlerinde de sürdürmüştür, ayrıca kale ve tersanesi ile bölgenin en önemli askeri üslerinden biri olmuştur. Tarihsel süreç içinde şehrin önemi zaman zaman artmış, ya da azalmıştır. Örneğin Osmanlılar ticaret yollarının değişmesine paralel olarak şehrin öneminin kaybolmaya başlaması sonucu şehirde nüfusu tutmak için bazı vergi muafiyetleri getirilirken, 18. Yüzyıl’da Osmanlı-Rus savaşları sırasında tersanenin öneminin artmasına paralel olarak şehrin de önemi artmıştır. Bu tarihlere tersaneye bağlı gemicilikle ilgili meslek kolları gelişmiş, şehir zenginleşmiştir. 30 Kasım 1853’te limanda demirli bulunan Osmanlı filosunun Rusların baskınına uğraması, donanmanın yok edilmesi ve şehrin de top ateşine tutulması Sinop tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş, yine 1853’te Paris Anlaşması sonucu Karadeniz’in askeri üs ve tersanelerden arındırılması ilkesi gereği tersanelerin kapatılması sonucu Sinop eski önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Özellikle 20. Yüzyıl’da ticaret yollarının değişmesi, istihdam alanlarının farklılaşması ve artan nüfus hareketliliği gibi hususlar Sinop şehrinin bu fonksiyonel önemini ortadan kaldırmış, Samsun ve Trabzon gibi Karadeniz’i daha iç kısımlara bağlayan yeni yolların başlangıç ve bitiş noktalarındaki şehirler daha avantajlı hale gelen konumları ile Sinop’un üstünlüğüne son vermişlerdir.

19. Yüzyıl sonlarında çoğunluğu Müslüman olan yaklaşık 10.000 nüfusu ile Kastamonu’ya bağlı bir sancak olan Sinop 1924’te il, Sinop şehri de bu ilin merkezi olmuştur. Nüfusu 1927’de 5006 iken, 1950’de 5.780, 1990’da 25.537 ve 2007’de 34.755’e ulaşmıştır.

2. SİNOP KALESİ

Sinop Kalesi’nin ilk ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklar kalenin yapımını Hititlere kadar indiriyorsa da bu durum kesinlik kazanmamıştır. Çeşitli kaynaklarda belirtildiğine göre, M.Ö. 72 yılında Pontus Kralı IV. Mithridates Sinop’ta mabet, tiyatro, gymnasium ve saray yaptırmış, şehrin çevresini de surlarla çevirmiştir. Sonraki dönemlerde Sinop Kalesi Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerinde bazı ekler yapılarak hem büyütülmüş, hem de bakım ve onarımı yapılarak bugüne ulaşması sağlanmıştır (**Foto 1**).

İç Kale olarak adlandırılan ve içinde hapishanenin bulunduğu saha ise 1214’te Sinop’u zapt eden Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keykavus tarafından, limanı kontrol amacıyla sefere katılan komutanların da katkıları ile ana kalenin kuzeyden güneye inen dik bir surla kesilmesiyle meydana getirilmiş ve 11 adet burç ile desteklenmiştir. Burçların yüksekliği denize hâkim güney bedende 22 m’dir. Kale surlarının yüksekliği ise 18 m olup, kalınlığı da 3 m civarındadır. Bu 3 metrelik duvarlar üzerinde İç Kale’yi bir uçtan diğerine kadar gezebilme imkânı veren muhafızların gezi yolları bulunmaktadır. Sinop Kalesinin bugünkü durumuna göre, dış kalenin uzunluğu kuzeyde 800 m, doğuda 500 m. güneyde 400 m.

batıda 270 m.dir. Kuzeydeki iç kale 16.875 m², cezaevini oluşturan güneydeki iç kale ise 9.500 m² lik bir alan kaplamaktadır. Kaynaklarda kalenin dört ana kapısı olduğu ve batıya açılan ana giriş kapısının 1900'li yılların başlarına kadar geceleri kapatıldığı belirtilmektedir.

Enine örülen bir duvar ile ikiye bölünen İç Kale'nin güney kısmı tersaneye dönüştürülmüş ve dönemin önemli sayılabilecek ticaret ve savaş gemileri burada inşa edilmeye başlanmıştır. Tersanedeki bu faaliyet 1853 Rus baskınına kadar devam ettirilmiştir.

İç Kale savunmanın depo ve cephaneliği niteliğinde idi. İçerisinde İbrahim Bey Camisi vardı. Sonraki yıllarda bu cami ile birlikte depolar yıktırılmış, içerisinden bir yol (bugünkü Sakarya Caddesi) geçirilmiştir. İç Kale kuzey ve güneyde iç içe iki bölümden meydana gelmiştir. Diğerine göre daha alçak olan güney bölümü sonraki yıllarda hapishane olarak kullanılmıştır.

3. SİNOP KALESİ CEZAEVİ (SİNOP HAPİSHANESİ)

3.1. Mimari Özellikleri

Hapishane iki katlı, U planlı, kesme taştan, kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde dışa taşkın, doğu ve batı cephelerinde orta kısmı sınırlayan çıkıntıları ile gayet asimetrik ve tüm cepheleri sık yerleştirilmiş pencerelere sahip bir yapıdır. Hücrelerin yer aldığı güneydeki bodrum katı dışında zemin + 1 kat olarak koridorlara açılan koğuş sistemine göre düzenlenmiştir. İnşaatta kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Bol pencereli büyük koğuşlu olarak yapılmıştır. Doğu cephesinde avluya açılan yapı 28 adet kovuşa sahiptir (Kuru 2004).

Cezaevinin, duvarla ikiye ayrılan İç Kale'nin kuzeyindeki bölmede, 1939 yılında 2 katlı ve 9 koğuşlu, ikinci bir taş bina yapılmıştır. Çocuk Cezaevi olarak kullanılan bu binanın mimarisi, eskisine uygundur. Bu yapının da kuzeyinde müşahede (gözlem) hücrelerinin yer aldığı 2 katlı bir yapı mevcuttur. Her üç yapı mimari bakımdan bir bütünlük arz etmektedir. Umumi cezaevinin doğu cephesinde cezaevi ile aynı tarihlerde inşa edilen küçük bir de hamam yer almaktadır.

3.2. Hapishane Olarak Kullanımı

Tarihi kayıtlarda Sinop Kalesi içinde bulunan ve 1214'te Selçuklu Sultanı I.İzzettin Keykavus tarafından tersane olarak yaptırılan İç Kale'nin, 16. Yüzyıl'dan (1568'den) itibaren zaman zaman zindan olarak kullanıldığına dair bilgiler vardır. Nitekim Sinop'u 1640 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi kale içindeki cezaevi ile ilgili olarak izlenimlerini şöyle anlatmıştır: "*Büyük ve korkunç bir kaledir. 300 demir kapısı, dev gibi gardiyanları, kolları demir parmaklıklara bağlı ve her birinin bıyığından 10 adam asılır nice azılı mahkûmları vardır. Burçlarında gardiyanlar ejderha gibi dolaşır. Tanrı korusun, oradan mahkûm kaçtırmak değil, kuş bile uçurtmazlar*".

18.Yüzyıl'a gelindiğinde Sinop'ta sadece kale değil, Sinop şehrinin kendisi de kalebentliğe mahkûm edilenlerin en önemli sürgün yerlerinden biri olmuş, bir diğer ifade ile şehrin bizzat kendisi cezaevi görevi üstlenmiştir (Şen 2007).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar hapishane veya cezaevi karşılığı olarak daha çok “zindan” terimi kullanılmıştır. Zindan olarak kullanılan yerler çoğunlukla kalelerin karanlık, havasız ve nemli kuleleri idi. İstanbul'daki Yedikule zindanları örneğinde görüldüğü gibi, Osmanlı'da kale ve kulelerin hapishane olarak kullanılması eski bir uygulamaydı. Sinop Kalesi'nde bulunan burçlar ve surlar ile kalenin yapım şekli de buranın *hapishane-zindan* olarak kullanıldığına ilişkin kanıtlar içermektedir.

Tarihimizde cezaevleri ile ilgili Avrupa tarzı ilk düzenlemeler Tanzimat'la başlamıştır. II.Abdülhamit döneminde adliye müessesesi daha çağdaş hale getirilmiş, 1879'da “*Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu*” çıkartılmış, bu düzenlemelere paralel olarak da zindandan günümüz anlamındaki cezaevlerine doğru bir geçiş yaşanmış, sonraki yıllarda diğer yenilikler birbirini takip etmiştir. Yine bu nizamnameye göre vilayet ve kazalarda hapishaneler kurulacak, bunlar içinde kadınlar için ayrı koğuşlar bulunacaktı. Getirilen bir diğer yenilik de, mahkûmlar içeride iş yapabilecek ve yaptıklarını satarak kazanç elde edebileceklerdi (Şen 2007).

İşte bu nizamname ile ilk kez 1831'de İstanbul'da Sultanahmet'te Hapishane-i Umumi (Genel Cezaevi) kurulmuş, Sinop Hapishanesi de Osmanlı İmparatorluğu içinde İstanbul'dan sonra taşrada kurulan ilk hapishanelerden biri olmuştur. Sinop'ta İç Kale'nin resmen hapishane olarak tahsis edilmesi 1887 yılında gerçekleşmiştir. O dönem Sinop Mutasarrıfı olan Veysel Paşa İç Kale'yi cezaevine dönüştürmüş, buraya yeni binalarla birlikte bir de hamam inşa ettirmiştir. Daha sonra 1939 yılında İç Kale'nin kuzey kesimine Çocuk hapishanesi olarak kullanılmak üzere bir bina daha ilave edilmiştir (**Foto 2**).

Osmanlı'da Tanzimat'tan itibaren Avrupa'nın da baskısıyla zindandan cezaevine geçiş süreci Sinop'ta da yaşanmış, burada da zaman içinde çeşitli iyileştirmeler yapılmıştır. Tarihi cezaevi 1979'da mahkûmların isyanı sonucu bir yangın geçirmiştir. Nihayet 1996 yılında “*Sinop E-Tipi Kapalı Cezaevi*”nin yapılmasıyla, Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi 06 Aralık 1997 tarihinde boşaltılmış, bu eski cezaevindeki hükümlü ve tutuklular yeni cezaevine taşınarak eski bina kültürel amaçlı değerlendirilmek üzere 02 Ağustos 1999 tarihinde Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir.

3.3. Hapishaneyi Meşhur Kılan Sebepler

Sinop hapishanesinin kuruluş yerinden kaynaklanan bazı hususiyetler ile bizzat cezaevinin kendisi onun kaçılması imkânsız bir yer olarak şöhret kazanmasını sağlamıştır. Burayı, ABD'de San Fransisco yakınlarındaki bir ada üzerinde bulunan ve birçok filme konu olan ünlü Alcatraz hapishanesine benzeterek, “*Anadolu'nun Alcatraz*”ı olarak tanımlayanlar da vardır (**Foto 3**). Sinop Cezaevi'ni “*girilir, ama çıkılmaz*” yapan bu şöhretin temelinde cezaevi ve onun bulunduğu yerin, başka birçok faktör yanında, fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri önemli rol oynamıştır.

3.3.1. Sinop'un konumundan kaynaklanan nedenler

Sinop şehri doğu-batı doğrultulu Boztepe Yarımadası'nın ana kara ile birleştiği kesimde kurulmuştur. Şehrin denize bakan kuzey kıyıları Karadeniz'in hâkim kuzey rüzgârlarına açık olduğu için gemilerin güvenli bir şekilde yanaşmasına imkân vermezken, güneyde kalan iç liman (Ak Liman) gemilerin kolaylıkla kıyıya yanaşmasını sağlayan ideal

derinliği ve fırtınalı havalarda sağladığı güvenli bir liman olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu özellik sadece ticaret gemilerinin değil, İstanbul'dan mahkûm getiren gemilerin de kolaylıkla limana yanaşmasına ve limanın hemen kenarında bulunan hapisaneyeye mahkûmların yine güvenli bir şekilde transferini mümkün kılıyordu. Karadeniz'de bu şartlara sahip olmayan yerlerde mahkûm getiren gemilerin fırtınalı havalarda deniz sakinleşene kadar açıkta beklemeleri ve bu nedenle tahliyenin gecikmesi gemide isyan dâhil türlü problemlerin çıkmasına neden olabilirdi. Sinop Cezaevi'nin bu şekilde güvenli bir limanda bulunması ona ayrı bir üstünlük sağlamıştır (**Foto 4**).

Sinop Kalesi anakarayı Boztepe yarımadasına bağlayan tombolonun (kıstağın) en dar yerine kurulmuştur. Cezaevi olarak kullanılan İç Kale'den kaçan bir mahkûmun önce Dış Kale'den de çıkması, ardından da anakaraya geçmesi gerekecektir. Cezaevinin kurulduğu yer ile ana kara arasında kalan saha berzahın en dar yeri olup iki deniz arasında kalan yaklaşık 300 m'lik mesafe güvenlik kuvvetleri ile sarıldığı takdirde kaçan mahkûmu yakalamak çok kolaydır.

Bir mahkûm kale ve şehirdeki tüm engelleri aşarak kaçmayı başarsa bile o zaman da karşısına bir başka engel olan Sinop ilinin dağlık, engebelik ve ormanlık yapısı çıkmaktadır. Yörede yerleşmenin seyrek, ormanlık alanların da geniş yer kaplaması karadan kaçan bir mahkûmun uzun süre fark edilmeden çok uzaklara gitmesini ve yiyecek bulup karnını doyurmasını engellemektedir. Firar eden bir mahkûmun bu şartlarda kendini güvende hissededeği bir yere ulaşması çok zor bir ihtimal olarak görölmektedir.

Deniz yoluyla kaçış ise daha da imkânsızdır ve ancak şehirden birilerinin tekne desteği vermesi ile mümkündür. Gerek Sinop şehir halkı, gerekse çevredeki köylüler bu konuda hep devletin yanında olmuş, hiç asi olmamış, bu tür girişimlere hiçbir zaman destek vermemişlerdir. Böyle bir kaçma durumunda yönetimin köylülere haber salması yeterli olacak, halkın ihbarı ile kaçaklar kolaylıkla yakalanabilecektir.

Sinop şehri yerel coğrafi şartları ve konumundan kaynaklanan bu özellikleri nedeniyle, “*kalebent*” ve “*pranga*” mahkûmları için, (Akka, Diyarbakır ve Musul ile birlikte) Osmanlı'nın en önemli sürgün yerlerinden biri olmuştur. Nitekim arşiv kayıtlarında 1913 yılına gelindiğinde Sinop'tan başka bir yerde kalebent mevkisi kalmadığından ve buranın da dolu olmasından, bu cezayı uygulamak için gerekli başka yer bulunamadığından şikayet edilerek, bu cezanın uygulanmasına yönelik iyileştirmelere gidilmesi için gerekli kanunların çıkartılması istenmiştir (Şen 2007:56).

3.3.2. Cezaevinin konumundan kaynaklanan nedenler

Sinop Cezaevi İç Kale içinde yer almaktadır. Cezaevinden kaçmak isteyen birisi önce İç Kale'nin yüksek duvarlarını, bu duvarlar üzerinde nöbet tutan ve devriye gezen güvenlikçileri geçmek, sonra aşağı atlamak ve tekrar Dış Kale'yi geçmek zorundadır (**Foto 5**). 1900'lü yılların başlarına kadar Dış Kale'nin kapısı akşamları kapanır, sabahları açılırdı. Böylece şehre giriş çıkış kontrol altındaydı. Kale içinde kale olan Sinop Cezaevinden kaçış

bu nedenle imkânsızdır ve bu imkânsızlık Sinop Cezaevi'ni mahkûmların korkulu rüyası yapmıştır¹.

Osmanlı'da askeri veya siyasi suç işleyen kişilerden herhangi birine verilen idam cezası genellikle zindanlarda yapılır, idam sonrasında cesetler denize atılırdı (Şen 2007:5). Daha çok İstanbul'da görülen bu uygulamanın benzerlerinin Sinop Cezaevi'nde de uygulanıp uygulanmadığı bilinmemekle birlikte, Sinop Hapishanesi'nde zindan ve denizin bir duvar kalınlığı mesafesi kadar birbirine yakın olması buranın dikkat çekici bir diğer özelliğidir.

Yine mahkûmlar açısından Sinop Hapishanesi'nin ürktücü olan diğer bir özelliği de kalenin zemin şartlarıdır. Özellikle kalenin güney duvarına yakın olan kısımda bulunan disiplin hücreleri ve bazı koğuşlar, zeminin deniz seviyesinde olması nedeniyle aşırı rutubetlidir. Bu nedendir ki buraya düşen bir mahkûmun bir süre içerde kaldıktan sonra, ceza süresi bitse bile, buradan tekrar sağlıklı bir şekilde çıkması zor bir ihtimaldir.

4. CEZAEVİNDE KALAN ÜNLÜLER VE ONLARIN KALEMİNDEN SİNOP HAPİSHANESİ

II.Meşrutiyet'le birlikte cezaevinin kapıları siyasi mahkûmlara da açılmış, İstanbul'dan çok sayıda siyasî mahkûm Sinop'a gönderilmiştir. Örneğin 11 Haziran 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikasta kurban gitmesi ve Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığa gelmesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminin muhalifleri arasında bulunan, çoğu yazar, gazeteci ve milletvekili 250 dolayında kişi Sinop'a sürgün edilmiştir.

Osmanlı-Türk devlet, siyaset ve edebiyat adamlarından birçok ünlü kişi hayatlarının bir kısmını burada geçirmişlerdir. *Kırım Hanı Devlet Giray* başta olmak üzere, *Refik Halit Karay*, *Mustafa Suphi*, *Ahmet Bedevî Kuran*, *Refik Cevat Ulunay*, *Hüseyin Hilmi*, *Burhan Felek*, *Osman Cemal Kaygılı*, *Sabahattin Ali*, *Kerim Korcan*, *Osman Deniz*, *Zekeriya Sertel* bunlardan bazılarıdır. Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde isyana kalkışan *Karadağlılar*, 1970'li yıllarda Türkiye'de eylem yapan *Filistinliler*, *Nejat Daş* gibi bazı uyuşturucu kaçakçıları da cezaevinin diğer konuklarıdır (**Foto 6**).

Diğer cezaevlerinde olduğu gibi, Sinop Hapishanesi'nde de çok az mahkûm hatırat vb. yazı yazmıştır. Bunda hapishane şartlarının yazmayı engellemesi, mahkûmların genellikle cahil olması ve en önemlisi millet olarak yazmayı sevmeyişimiz önemli rol oynamıştır. Bilinenlerin başlıcaları şunlardır; Sabahattin Ali "*Aldırma Gönül*" ve "*Eşkîya*

¹ Sinop Cezaevi'nde görev yapmış olan "*Pala*" lakaplı Akif Şahin isimli gardiyanın verdiği bilgilere göre yakın tarih içinde cezaevinden bugüne kadar üç mahkûm kaçmıştır. Bunlardan ilk firar eden kişi ayakkabısının tabanına sakladığı küçük testere ile parmaklıkları kesip duvardan tırmanarak denize atlayıp kaçmış, fakat üç gün sonra Ayancık'ta ekmek istemek için girdiği ev tesadüfen, o tarihte evinde tatil için bulunan, bir polisin evi çıkınca yakalanıp hapishaneye geri getirilmiştir. İkinci kişi lağma dalıp denize doğru yüzerek firar etmiştir. Üçüncüsü ise aynı yolu denemek için lağma atlamış, fakat önceki kaçış üzerine yapılan parmaklıklar yüzünden daha ileriye gidememiş ve geriye dönmeyi de beceremeyerek boğulmuştur.

Dünyaya Hükümdar Olmaz” başlıklı şiirlerini ve “*Duvar*” isimli öyküsünü burada yazmıştır. Refik Halid Karay’ın “*Memleket Hikâyeleri*” adlı kitabında yer alan “Şaka” adlı öyküsü de 1915 Sinop’unda geçer. Ahmet Bedevi Kuran’ın Sinop Cezaevi ile ilgili anıları “*Meşrutiyet Zamanının Fizanı Sinop...*” diye başlar. 1913 yılında Sinop’a sürülen Refii Cevad “*Sayılı Fırtınalar*” adlı romanında bir af sonucu Sinop Cezaevi’nden çıkanlara yer vermiştir. Kerim Korcan “*İdamlıklar*” adlı öykü kitabında Sinop’un ve cezaevinin fiziksel koşullarına değinmiş, bu bağlamda daha çok idam mahkûmlarının dışarıdaki ve içerdeki yaşantıları ile psikolojik durumları üzerinde durmuştur. Korcan ayrıca, daha sonra filme de çekilen “*Tatar Ramazan*” isimli öykü ile konusu Sinop Cezaevinde geçen “*Linç*” adlı romanını da burada yazmıştır (Ersoy 1997).

5. TURİSTİK ÖNEMİ VE BUGÜNKÜ KULLANIM DURUMU

Tarihsel süreç içinde firarın imkânsızlığı ile ünlenen bu cezaevinde, geçen yüzyılın başında faydalı bir uygulama başlatılmış ve mahkûmlara marangozluk, kuyumculuk ve oymacılık gibi el sanatları öğretilerek hapistekiler üretime yönlendirilmiştir. İmal edilen eşyaların dışarıya satılması ile mahkûmlar da el emeklerinin karşılığını olarak bir miktar ek kazanç temin etmeye başlamışlardır. Cezaevinde üretilen bu el işlemleri Sinop’un tanıtımına da önemli katkı yapmıştır.

Cezaevinin Kültür ve Turizm Bakanlığı’na devredilmesinin ardından ziyaretçisi her yıl artmış, 2007 yılı itibarıyla 150.000 kişiye ulaşmıştır. Cezaevine olan bu ilgi film yapımcılarının da dikkatini çekmiş, “*Pardon*” ve “*Firar*” isimli filmler ile “*Köpek*” dizisinin bazı bölümleri burada çekilmiştir. Halen televizyonlarda gösterimde olan “*Parmaklıklar Ardında*” adlı dizi filmin çekimleri ise devam etmektedir. Özellikle bu son dizi sayesinde, film setini ziyaret edenler yoluyla ya da film sahnelerinin arka planında Sinop’un tarihi ve doğal çekiciliklerinin gösterilmesi nedeniyle Sinop’un tanıtımına katkısı büyük olmaktadır (*Foto 7*).

SONUÇ

Sinop şehri coğrafi şartlardan kaynaklanan konumu ve sahip olduğu doğal limanı sayesinde, zaman zaman önemi artıp azalmakla birlikte, tarih boyunca Karadeniz’de önemli bir merkez olmuş, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Şehir, 1853 Rus baskınına kadar Karadeniz’in en önemli liman kentlerinden biri iken, 20.Yüzyıl’ın başlarından itibaren deniz ticaret ve kervan yollarının yerini karayollarının alması sonucu önemini kaybetmiştir. Geçen zaman içinde ekonomik açıdan da kayda değer bir gelişme gösteremeyen Sinop, sahip olduğu en önemli kültürel unsur olan tarihî kalesi ve bu kale içinde bulunan cezaevi ile anılmaya devam etmiş, Anadolu’nun belki bu en sakin şehri, mahkûmların korkulu rüyası olan hapishanesi yüzünden, olduğundan çok farklı bir şekilde algılanmıştır.

Sinop şehri ve onun ayrılmaz bir parçası olan Sinop Kalesi’nin kuruluş yeri şartları Tarihi Sinop Cezaevi’nin ün kazanmasında başlıca rolü oynamıştır. Fizikî coğrafya şartlarının sağladığı bu özellikler sayesinde, Faroqhi’nin (1993) ifadesi ile şehir bir “*kalebent*”ten “*hapishane kenti*”ne dönüşmüş, özellikle Sinop Kalesi’nin mahkûmlar

üzerinde kaçılması imkânsız bir hapishane imajı yaratması buraya haklı bir ün kazandırmıştır.

Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi eski mahkûmların yeni cezaevine nakledilmeleri ile temizlenerek ziyarete açılmış, halen Sinop şehrinin en çok gezilen yerlerinden biri haline gelmiştir. Bugünkü mevcut durumu itibarıyla geçmişin izleri tamamen silinmiş olduğu için ziyaretçiler hayal kırıklığı yaşasa da bu cezaevi Sinop'un sembolü olmuştur.

Son zamanlarda, şehrin mekânsal olarak dar bir alana sıkışmış olması, buna karşılık cezaevi sahasının büyüklüğü dikkate alınarak, buranın başka ne şekilde kullanılabileceği konularında çeşitli görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri buranın büyük bir kültür ve sergi merkezine dönüştürülmesi fikri, diğeri de adalet hizmetleri ya da denizcilikle ilgili bir müze haline getirilmesi projesidir. Tarihî Sinop Cezaevi'nin sonraki yıllarda ne tür bir fonksiyon üstleneceğini zaman gösterecektir. Fakat Sinop adı uzun yıllar daha cezaevi ile anılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- AKKAN, E. (1975) **Sinop Yarımadasının Jeomorfolojisi**, Ankara Üniversitesi, DTCF Yay. No:261, Ankara.
- DARKOT, B. (1967) “*Sinop*”, **İslâm Ansiklopedisi, Cilt: X**, MEB Yay., İstanbul, (683-689).
- ERSOY, T. (1997) **Sinop'un Hanı; Sinop Hapishanesinin Tarih ve Edebiyattaki Yeri**, Sorun Yay., İstanbul.
- FAROQHÎ, S. (1993) **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- GÜLER, İ. (1992) **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop-İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- İNANDIK, H. (1955) “*Sinop Terme Arasındaki Kıyıların Morfolojik Etüdü*”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 15-16**, (21-46), Ankara.
- KURU, A. Ç. (2004) **Sinop Hapishanesi**, Atatürk Yüksek Kurumu Yay. No: 297, Ankara.
- ŞEN, Ö. (2007) **Osmanlı'da Mahkum Olmak; Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler**, Kapı Yay., İstanbul.
- ÜNAL, M.A. (1999) “*XV. ve XVII.Yüzyıl'larda Sinop Kazası*”, **XII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri, TTK Yay.**, Ankara, (795-805).
- <http://www.sinop.gov.tr> (son erişim 5.5.2008)
- <http://www.sinopnet.com/cezaevi/cezaevi4.htm> (son erişim 5.5.2008).
- <http://www.tuslogdet4.com/sinop> (Gary Weber'in 14 Kasım 1962-20 Ekim 1963 yılları arasında Sinop Amerikan üssünde görevli iken çektiği fotolar; “Gary Weber's Sinop Photo Page”, son erişim 5.5.2008).

Şekil 1. a) Sinop ilinin konumu, b) Boztepe Yarımadası ve Sinop şehrinin uydudan görünümü (Kaynak: Google Earth), c ve d) Uçaktan çekilmiş fotoğraflarda anakara ile Boztepe yarımadasının birleştiği kıstak üzerinde kurulan Sinop şehrinin 1990'lı yıllara ait iki farklı görünümü, e) Tarihi Sinop Cezaevi'nin kent planı içindeki yeri.

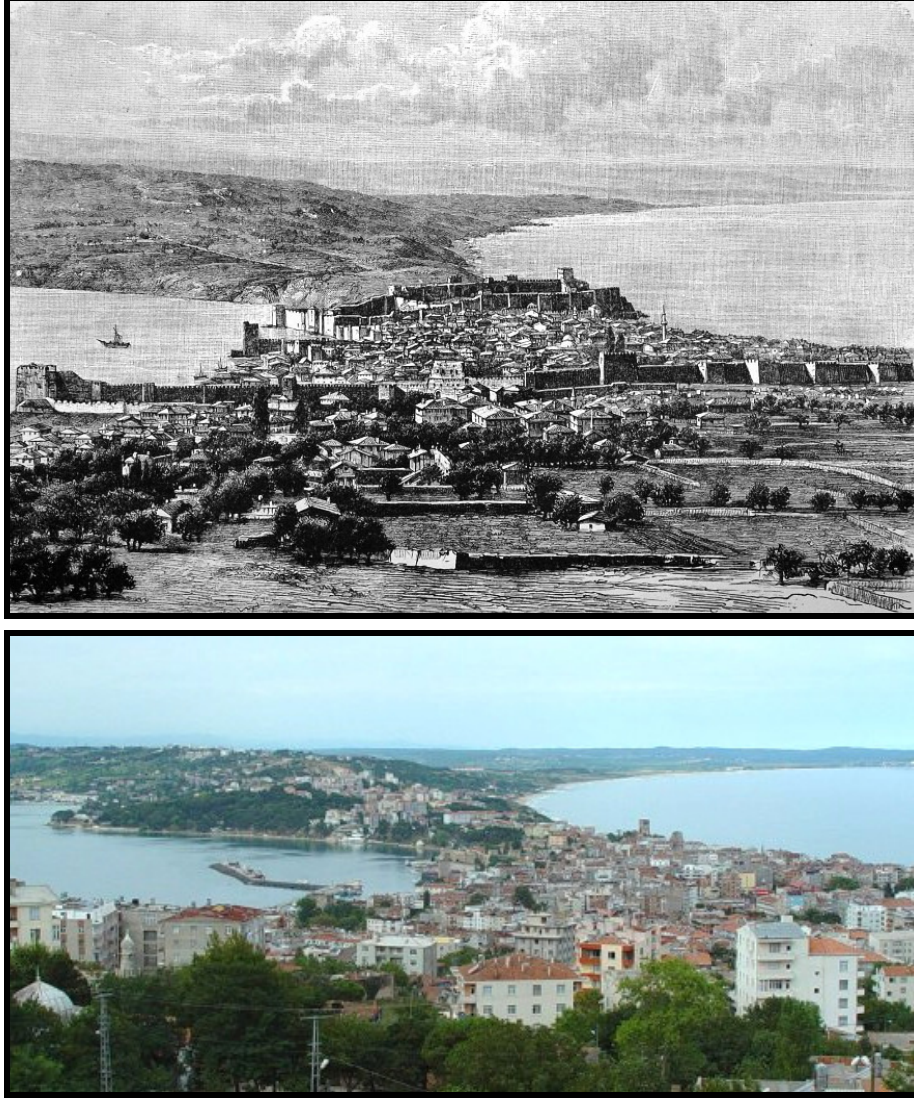

Foto 1. Üstte; E. Reclus'un 1885'te Paris'te yayınlanan "The Earth and It's Inhabitants: Asia" isimli eserinde yer alan, İç ve Dış Kale'nin birlikte resmedildiği, Sinop Kalesi gravürü (Kaynak: <http://cgi.ebay.it/antique-1885-print-Sinop>). Alttta; Boztepe'den batıya doğru aynı bakış açısından bugünkü Sinop Şehri.

Foto 2. Cezaevinden farklı görünüm; **a)** Surlar ve surlar içinde ana bina, **b)** Surlar üzerinde güvenlik yolu, ana bina ve geride çocuk ıslahevi, **c)** Erkekler koğuşu ve havalandırma bahçeleri, **d)** Kadınlar kovuşu aralığı.

Foto 3. Sinop Hapishanesi kuruluş yeri ve buradan kaçışın imkânsızlığı nedeniyle Los Angeles'te (ABD) bulunan Alcatraz cezaevine benzetilmiştir. **a)** Bir ada üzerinde yer alan Alcatraz, **b)** Yarımada üzerinde yer alan Sinop Kalesi Cezaevi (Kaynak: Anonim). Cezaevinin sahip olduğu bu konum mahkûmlar açısından cezaevinden kaçılma bile kalenin dışına çıkışı güçleştiren adeta ikinci bir güvenlik duvarı oluşturmaktadır.

Foto 4. Sinop şehrinin tarihten gelen en önemli özelliği Karadeniz kıyılarında tek doğal limana sahip yerleşme oluşudur. Aynı hava şartlarında şehrin kuzeyi dalgalarla boğuşurken hemen 300 m güneyi oldukça sakin olabilir. Fırtınalı bir havada şehrin iki kıyısındaki bu fark daha önce tarafımızdan (Boztepe yarımadasından batıya doğru) çekilen bu fotoğrafta net olarak görülmektedir. Günümüzün modern gemilerinin bile dayanmakta güçlük çektiği Karadeniz fırtınalarına geçmişin basit ahşap gemilerinin dayanmasının ne kadar zor olduğu düşünülürse, antik çağdan günümüze kadar geçen süre içinde verdiği hizmet bakımından Sinop limanının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Foto 5. Cezaevini kaçılmaz yapan yüksek kale duvarları. 1970'li yıllara kadar güneydeki bu surların dibine dalgalar vuruyordu. (Günümüzde buradan yol geçirildiği için artık "dışardaki deli dalgalar gelip duvarları yala-mıyo-r").

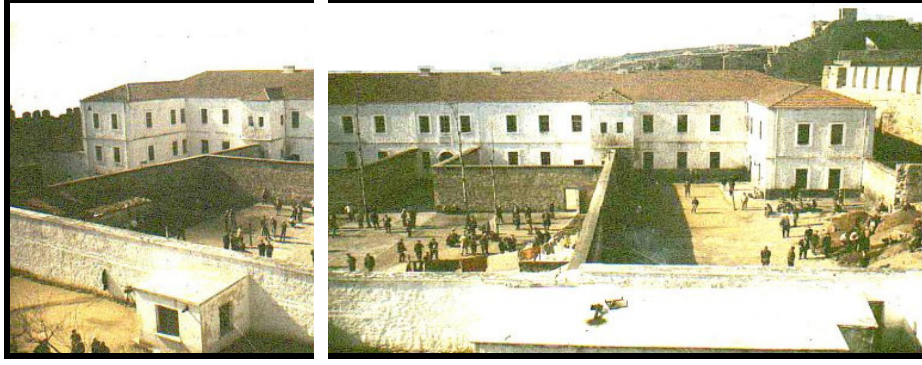

Foto 6. Tarihi Sinop Cezaevi avlusunda volta atan mahkûmlar. Fotoğraf 1960'lı yılların sonlarında çekilmiştir (Kaynak: Gary Weber's Sinop Photo Page).

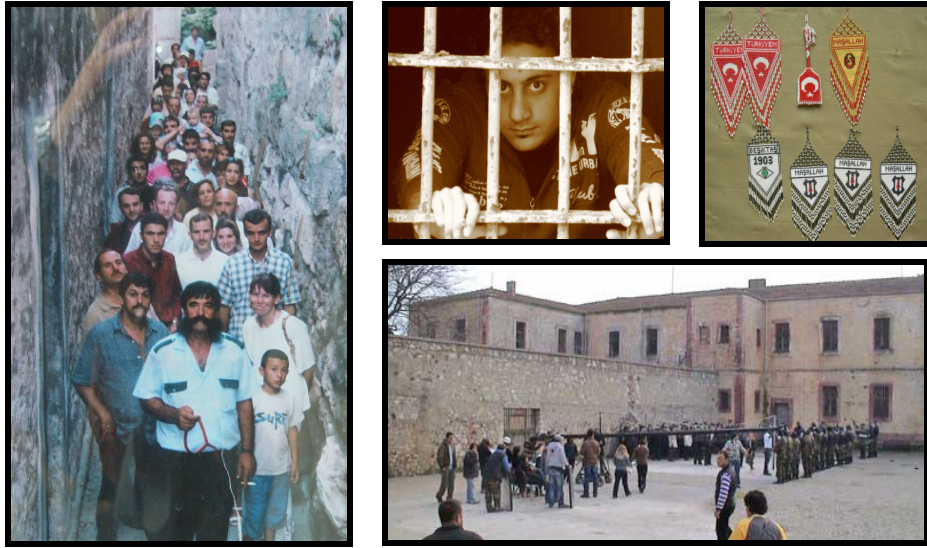

Foto 7. Tarihi Sinop Cezaevi günümüzde turizme açılmıştır; **a)** Cezaevi serbest olarak ya da rehberler eşliğinde gezilebilmektedir (Kaynak: Anonim) **b)** Ziyaretçiler burada kendilerini mahkûmların yerine koyarak fotoğraf çektirmekte ve hapishane hayatını anlamaya çalışmaktadırlar. **c)** Sinop Cezaevi mahkûmların yaptığı el sanatlarıyla da ünlü olup bunlardan biri de boncuk işlemeciliğiydi. **d)** Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi günümüzde sinema ve dizi film mekânı olarak da büyük ilgi çekmektedir. Burada çekilen filmler Sinop'a ve Tarihi Cezaevine ilgiyi arttırdığı kadar, film çekimlerini izlemeye gelenler de turizm açısından kentte önemli bir canlılık oluşturmaktadır (Kaynak: Anonim).

Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi